

СПЕЦИФІКА ПІДСТАВ ВИЗНАННЯ ШЛЮБНИХ ДОГОВОРІВ НЕДІЙСНИМИ SPECIFIC GROUNDS FOR RECOGNITION OF MARRIAGE CONTRACTS INVALID

Ходєєва Н.В., к.ю.н.,
доцент кафедри цивільного права та процесу факультету № 6
Харківський національний університет внутрішніх справ

У даній статті проаналізовано підстави відповідно до яких шлюбні договори визнаються недійсними з врахуванням їх специфіки та умов сьогодення та спираючись на правові позиції Верховного Суду. Так відповідно до норм сімейного права та доктрин приватного права шлюбний договір цілком слушно є правочином який має складну правову природу та регулюється як безпосередньо нормами Сімейного кодексу України так і положеннями Цивільного кодексу України. Але при його укладанні та для встановлення факту його недійсності доводиться зважати не лише на положення чинного законодавства України, а також на підходи судової практики, яка на даний час є досить неоднозначною. Саме тому з метою з'ясування вимог які висуваються задля того щоб шлюбний договір вважався дійсним, а також підстав які є умовами для визнання його недійсним, у даній статті проаналізовано положення чинного законодавства України та правові позиції Верховного Суду України, які містяться саме у постановках які було винесено при розгляді сімейних справ. Визначено основні ознаки шлюбного договору та підстави визнання його не дійсним.

Визначено норми чинного законодавства України відповідно до яких є підстави вважати шлюбний договір недійсним, а також яких вимог повинні дотримуватись сторони під час його укладання. Проаналізовано підстави визнання шлюбного договору недійсним і у цьому випадку він не породжує виникнення прав та обов'язків, а отже і правових наслідків які є бажаними для його учасників (ч. 1 ст. 216 Цивільного кодексу України) на протилежність від розірвання договору коли дія договору безпосередньо припиняється лише на майбутнє, а всі виконані учасниками його умови до розірвання шлюбного договору зберігають свою юридичну силу. Визнання ж шлюбного договору недійсним анулює шлюбний договір з моменту саме його укладання відповідно до ст. 236 Цивільного Кодексу України. Значної уваги приділено саме підставам визнання шлюбного договору недійсним спіраючись не лише на підстави встановлені Цивільним Кодексом України а і безпосередньо на підстави визнання шлюбного договору недійсним які встановлені Сімейним кодексом України, а саме: порушення нотаріальної форми договору, укладення шлюбного договору неповнолітніми особами, які укладають шлюб без згоди їх батьків або піклувальника; неналежний суб'єктний склад – укладення шлюбного договору недієздатними особами, або особами що не мають необхідного обсягу дієздатності; зменшення обсягу прав дитини, які встановлені саме Сімейним кодексом України; включення умов, які ставлять одного з подружжя у надзвичайно не вигідне матеріальне становище, або ж укладення шлюбного договору під впливом тяжкої обставини; укладення договору під впливом обману або насильства; помилка однієї із сторін договору; порушення шлюбним договором норм закону (як приклад, це включення в договір положень, що стосуються саме особистих прав і обов'язків подружжя, та їх неповнолітніх дітей). Встановлено, що більшість справ щодо визнання шлюбного договору недійсним, які розглядаються Верховним Судом України містять саме підставу коли один із подружжя є у надзвичайно не вигідному матеріальному становищі по відношенню до іншого. Зауважено, що вимоги чинного законодавства України є сталими та не можуть бути порушені в умовах воєнного стану, що підтверджується судовою практикою. Також в ст. 103 Сімейного кодексу України міститься певна неточність. В ній, зокрема, сказано, що шлюбний договір може бути визнаний недійсним за рішенням суду. У разі порушення нотаріальної форми шлюбного договору, цей договір може належати до нікчемних правочинів, а у цьому разі для його недійсності рішення суду непотрібно. Запропоновано внести певні зміни до статті 103 Сімейного кодексу України.

Ключові слова: шлюбний договір, підстави визнання недійсним, рішення суду, надзвичайно не вигідне матеріальне становище, нотаріальна форма, нікчемний правочин, оспорюваний правочин, воєнний стан, судова практика.

This article analyzes the grounds according to which marriage contracts are declared invalid, taking into account their specifics and conditions of today and relying on the legal positions of the Supreme Court. Thus, in accordance with the norms of family law and the doctrines of private law, a marriage contract is quite rightly a transaction that has a complex legal nature and is regulated both directly by the norms of the Family Code of Ukraine and the provisions of the Civil Code of Ukraine. But when concluding it and establishing the fact of its invalidity, it is necessary to take into account not only the provisions of the current legislation of Ukraine, but also the approaches of court practice, which is currently quite ambiguous. That is why, with the aim of clarifying the requirements that are put forward in order for a marriage contract to be considered valid, as well as the grounds that are conditions for recognizing it as invalid, this article analyzes the provisions of the current legislation of Ukraine and the legal positions of the Supreme Court of Ukraine, which are contained in the resolutions that was issued during the consideration of family cases. The main features of a marriage contract and the grounds for its invalidity have been determined.

The norms of the current legislation of Ukraine according to which there are reasons to consider a marriage contract invalid, as well as what requirements the parties must comply with when concluding it, are determined. The reasons for declaring the marriage contract invalid were analyzed and in this case it does not give rise to rights and obligations, and therefore legal consequences that are desirable for its participants (Part 1 of Article 216 of the Civil Code of Ukraine), in contrast to the termination of the contract when the contract is valid directly terminates only for the future, and all conditions fulfilled by its participants before the termination of the marriage contract retain their legal force. Recognizing the marriage contract as invalid annuls the marriage contract from the moment of its conclusion in accordance with Art. 236 of the Civil Code of Ukraine. Considerable attention was paid to the grounds for invalidating a marriage contract based not only on the grounds established by the Civil Code of Ukraine, but also directly on the grounds for invalidating a marriage agreement established by the Family Code of Ukraine, namely: violation of the notarial form of the agreement, conclusion of a marriage agreement by minors entering into marriage without the consent of their parents or guardian; improper subject composition – conclusion of a marriage contract by incapacitated persons or persons who do not have the necessary amount of legal capacity; reducing the scope of the child's rights, which are specifically established by the Family Code of Ukraine; the inclusion of conditions that put one of the spouses in an extremely unfavorable financial situation, or the conclusion of a marriage contract under the influence of a grave circumstance; concluding a contract under the influence of deception or violence; mistake of one of the parties to the contract; violation of legal norms by the marriage contract (as an example, this is the inclusion in the contract of provisions concerning the personal rights and obligations of the spouses and their minor children). It has been established that the majority of cases concerning the recognition of a marriage contract as invalid, which are considered by the Supreme Court of Ukraine, contain the very reason when one of the spouses is in an extremely unfavorable financial situation in relation to the other. It is noted that the requirements of the current legislation of Ukraine are permanent and cannot be violated in the conditions of martial law, which is confirmed by judicial practice. Also in Art. 103 of the Family Code of Ukraine contains a certain inaccuracy. In particular, it states that the marriage contract can be declared invalid by a court decision. In case of violation of the notarial form of the marriage contract, this contract may belong to null and void transactions, and in this case, a court decision is not required for its invalidity. It is proposed to make certain changes to Article 103 of the Family Code of Ukraine.

Key words: marriage contract, grounds for annulment, court decision, extremely unfavorable material situation, notarial form, invalid deed, contested deed, martial law, court practice.

Постановка проблеми. В умовах сьогодення, коли їх реалії вносять певний відбиток у гарантії здійснення та захисту прав суб'єктів сімейних правовідносин, саме укладання шлюбного договору може слугувати як один із ефективних інститутів саме добровільного врегулювання майнових відносин подружжя, а також майнові права та обов'язки подружжя як батьків, та мінімізувати їх ризики.

Водночас питання правових підстав визнання шлюбних договорів недійсними залишилися достатньо не дослідженими особливо в умовах воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Правова природа шлюбного договору, порядок і особливості його укладання були предметом наукових досліджень, таких вчених як Т. В. Боднар, В. А. Ватрас, І. В. Жилінкова, К. А. Казарян, Л. В. Красицька, В. О. Кожевнікова, О. В. Розгон, З. В. Романовська, О. І. Сафончик, В. І. Труба, О. А. Явор та інших.

Мета статті. Мета дослідження – загальне дослідження та аналіз специфіки правових підстав визнання шлюбних договорів недійсними.

Виклад основного матеріалу дослідження. Новим Сімейним кодексом України присвячено цілу главу щодо порядку його укладення, змісту та форми шлюбного договору. Саме цією главою визначено у шлюбному договорі окремий порядок правового режиму майна подружжя, їх користування житлом, та права на утримання.

Як зазначила І. В. Жилінкова, «шлюбні договори вже не є долею еліти. Все більше представників середнього класу використовують інститут шлюбного контракту для того, щоб самостійно визначити свої майнові права» [1, с. 5]. Це є слушно саме в умовах сьогодення, адже саме укладання шлюбного договору може слугувати як один із ефективних інститутів саме добровільного врегулювання майнових відносин подружжя, а також майнові права та обов'язки подружжя як батьків, та мінімізувати їх ризики. Взагалі у доктрині приватного права та і сімейного зокрема є чіткий та неупереджений підхід вважати шлюбний договір правочином, що в свою чергу має складну правову природу та регулюється як нормами Цивільного кодексу України так і положеннями Сімейного кодексу України.

На основі аналізу положень чинного законодавства України можна виокремити основні ознаки притаманні шлюбному договору, що саме характеризують його складну правову природу: шлюбний договір як вже було зазначено вище є правочином (спрямований на зміну відносин між подружжям); має спеціальний склад суб'єктів (ними можуть бути не лише подружжя, а і наречені – особи, що вступають у шлюб); спеціальні вимоги до оформлення шлюбного договору (укладається у письмовій формі а також вимагає нотаріального посвідчення); і насамперед регулює саме специфічне коло відносин (лише майнові правовідносини чоловіка та дружини, визначає виключно їх майнові права та обов'язки). Як слушно зазначила В. О. Кожевнікова «правові норми ч. 1 ст. 93 Сімейного кодексу України, що визначають сутність шлюбного договору (контракту), мають у своєму змісті право обмежувальні конструкції, оскільки шлюбний договір, по суті, може регулювати лише майнові правовідносини чоловіка і дружини, визначати їх виключно майнові права та обов'язки. Включати до змісту договору додаткові умови, які б регулювали особисті немайнові права та пов'язані з ними обов'язки подружжя заборонено сімейним законом» [2].

Отже на підставі вищезазначеного та у зв'язку з тим, що вираженню підлягає воля двох сторін, яка спрямована саме на виникнення, зміну або ж припинення саме майнових прав та обов'язків подружжя (наречених) – шлюбний договір є двостороннім правочином (договором), що має складну правову природу та регулюється як нормами Цивільного кодексу України так і положеннями Сімейного кодексу України.

Однак шлюбний договір, так як і інші договори подружжя, в наслідок певних підстав може визнаватися недійсним. А отже у разі визнання його недійсним він не породжує настання правових наслідків, яких бажали для себе його учасники (ч. 1 ст. 216 Цивільного кодексу України). У свою чергу у разі його розірвання, дія його припиняється виключно на майбутнє, а усі умови що було виконано сторонами за договором саме до його розірвання зберігають свою юридичну силу. А визнання договору недійсним анулює його з моменту укладення (ст. 236 Цивільного кодексу України). У наслідок цього вважається, що в юридичному сенсі наче не існував. Якщо права та обов'язки сторін за договором який визнано недійсним передбачалися на майбутнє, можливість їх настання припиняється, а шлюбний договір не підлягає виконанню. Щодо підстав визнання недійсним шлюбного договору то в зв'язку з тим, що вони встановлені не лише на підставі норм Цивільного Кодексу України а і безпосередньо на підставі положень Сімейного кодексу України виділяють наступні:

По-перше – порушення нотаріальної форми договору, укладення шлюбного договору неповнолітніми особами, які укладають шлюб без згоди їх батьків або піклувальника (ст. ст. 92, 94 Сімейного кодексу України, ст. 220 Цивільного кодексу України).

По-друге – неналежний суб'єктний склад – укладення шлюбного договору недієздатними особами, або особами що не мають необхідного обсягу дієздатності (ст. ст. 222, 223, 226 Цивільного кодексу України).

По-третє – зменшення обсягу прав дитини, які встановлені саме Сімейним кодексом України (ч. 4 ст. 93 Сімейного кодексу України).

По-четверте – включення умов, які ставлять одного з подружжя у надзвичайно не вигідне матеріальне становище (ч. 4 ст. 93 Сімейного кодексу України) або ж укладення шлюбного договору під впливом тяжкої обставини (ст. 233 Цивільного кодексу України).

По-п'яте – укладення договору під впливом обману або насильства (ст. ст. 230, 231 Цивільного кодексу України).

По-шосте – помилка однієї із сторін договору (ст. 229 Цивільного кодексу України).

По-сьоме – порушення шлюбним договором норм закону (як приклад, це включення в договір положень, що стосуються саме особистих прав і обов'язків подружжя, та їх неповнолітніх дітей).

Відповідно до ст. 103 Сімейного кодексу України, то в цій нормі міститься певна неточність. В ній, зазначено, що шлюбний договір може бути визнаний недійсним саме за рішенням суду. Але у зв'язку з тим, що шлюбний договір є правочином він може мати конструкцію нікчемного правочину, а відповідно до ст. 103 Сімейного кодексу України для встановлення факту його недійсності завжди потрібне рішення суду. Однак у разі наприклад порушення нотаріальної форми шлюбного договору, шлюбний договір може належати саме до нікчемних правочинів, а отже для його недійсності рішення суду не потрібне. В свою чергу для оспорюваних правочинів з метою визнання його недійсним необхідним є доведення в суді певного факту, що заперечує саме його дійсність (ч. 3 ст. 215 Цивільного кодексу України). Відтак стосовно правочинів які оспорується судом встановлюється факт його недійсності а також, застосовуються передбачені законом наслідки щодо визнання його недійсним. Відтак, за рішенням суду шлюбний договір може бути визнаний недійсним, якщо він був укладений під впливом або обману, або помилки, або насильства тощо. А саме заінтересована сторона має довести в суді ті обставини (факти), на які вона посилається, та які підтверджують, що ця особа діяла під впливом обману або насильства, або ж під впливом помилки. Помилка яка сталася внаслідок свого власного недбалства (незнання закону або ж неправильного його тлу-

мачення однією зі сторін правочину не є підставою для визнання шлюбного договору недійсним).

Як і в умовах сьогодення так і до моменту введення воєнного стану в Україні значна частка справ щодо визнання шлюбного договору недійсним розглядається Верховним Судом через наявність умов, які ставлять одного з подружжя у надзвичайно невідгідне матеріальне становище у порівнянні до іншого. Згідно з ч. 4 ст. 93 Сімейного кодексу України шлюбним договором не може ставитися один із подружжя у надзвичайно невідгідне матеріальне становище. Суть саме такої категорії «надзвичайно невідгідне становище» може мати конкретні, але різні вияви. Як зазначає З. В. Ромовська «таке становище може виникнути, якщо за умовами договору у разі поділу майна подружжя вся нерухомість буде передаватися одному з них, натомість, другий отримає рухоме майно незначної вартості або, наприклад, коли один із подружжя зобов'язується у разі розірвання шлюбу утримувати свого колишнього чоловіка/жінку, його дітей та близьких родичів тощо. Разом із тим, до поняття «надзвичайно невідгідне становище» треба ставитися дуже виважено [3, с. 128].

Законодавством України не визначено поняття «надзвичайно невідгідне матеріальне становище», саме тому з метою його тлумачення необхідно звертатися до актуальної судової практики. Відтак у постанові Верховний Суд України (надалі ВСУ) у постанові зазначив, що саме категорія «надзвичайно невідгідне матеріальне становище» має оціночний характер і підлягає доведенню у порядку, передбаченому процесуальним законодавством (Постанова Верховного Суду від 28 січня 2015 року у справі № 6-230цс14) [4]. Цей висновок ВСУ застосовується судами і на сьогодні. Отже якщо умови договору ставлять одну з його сторін у надзвичайно невідгідне матеріальне становище, саме це є підставою для визнання у судовому порядку шлюбного договору недійсним. У зв'язку з тим, що категорія «надзвичайно невідгідне матеріальне становище» оціночна, а отже спростувати чи підтвердити, що саме за умовами шлюбного договору одна із сторін поставлена у надзвичайно невідгідне матері-

альне становище, можливим видається лише у разі порівняння вартості їх майна, що у разі оспорюваного договору буде переходити у разі розірвання шлюбу у власність кожної із сторін (Окрема думка судді у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду Усика Г. І. від 25 листопада 2020 року у справі № 201/4255/16-ц) [5]. Також до певного висновку прийшов ВСУ, а саме: умови шлюбного договору, відповідно до якого все набуте у шлюбі майно (або абсолютна більшість майна) є особистою приватною власністю одного з подружжя є такими, що ставлять іншого з подружжя у надзвичайно невідгідне матеріальне становище (Постанова Верховного Суду від 26 лютого 2020 року у справі № 755/19197/18) [6]. У цій справі усе нерухоме майно та майнові права, що були придбані подружжям саме після укладання шлюбного договору належать відповідачу. Відтак суди трьох інстанцій дійшли висновку що за таких умов позивач знаходиться в надзвичайно невідгідне становище у порівнянні з відповідачем.

Висновки. Отже у зв'язку з тим, що законодавством України не визначено багато правових досить важливих понять, доводиться зважати при укладанні шлюбного договору та для встановлення факту його недійсності не лише на положення законодавства (зокрема як положень Цивільного кодексу України так і норм Сімейного законодавства), а також на підходи судової практики, яка на даний час є досить неоднозначною. А також у зв'язку з тим, що шлюбний договір є правочином та може мати конструкцію нікчемного правочину, а відповідно до ст. 103 Сімейного кодексу України для встановлення факту його недійсності завжди потрібне рішення суду (приклад – порушення нотаріальної форми шлюбного договору). Доцільно статтю 103 СК України викласти у такій редакції: «Шлюбний договір (оспорюваний правочин) на вимогу одного з подружжя або іншої особи, права та інтереси якої цим договором порушені, може бути визнаний недійсним за рішенням суду з підстав, встановлених Цивільним та Сімейним кодексами України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жилінкова І. В. Концепція шлюбного договору за новим Сімейним кодексом України. *Вісник Академії правових наук України*. Харків : Право, 2002. № 3(30). С. 122–130.
2. Кожевнікова В. О. Обмеження свободи у шлюбному договорі (контракті): зб. доп. наук. практ. конф. присвяч. світлій пам'яті О. А. Пушкіна : Проблеми цивільного права та процесу. Харків, 2016. С. 157–160. URL: <https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/113.pdf> (дата звернення: 23. 08. 2023).
3. Ромовська З. В. Сімейне право – перспективи: Основні напрямки реформи цивільного права в Україні. Київ 1997. № 2. 128 с.
4. Постанова Верховного Суду від 28 січня 2015 року у справі № 6-230цс14 URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/42576431?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_content=jl03 (дата звернення: 23. 08. 2023).
5. Окрема думка судді у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду Усика Г.І. від 25 листопада 2020 року у справі № 201/4255/16-ц URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/93631011?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_content=jl03 (дата звернення: 23. 08. 2023).
6. Постанова Верховного Суду від 26 лютого 2020 року у справі № 755/19197/18 URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/88016384?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_content=jl03 (дата звернення: 23. 08. 2023).